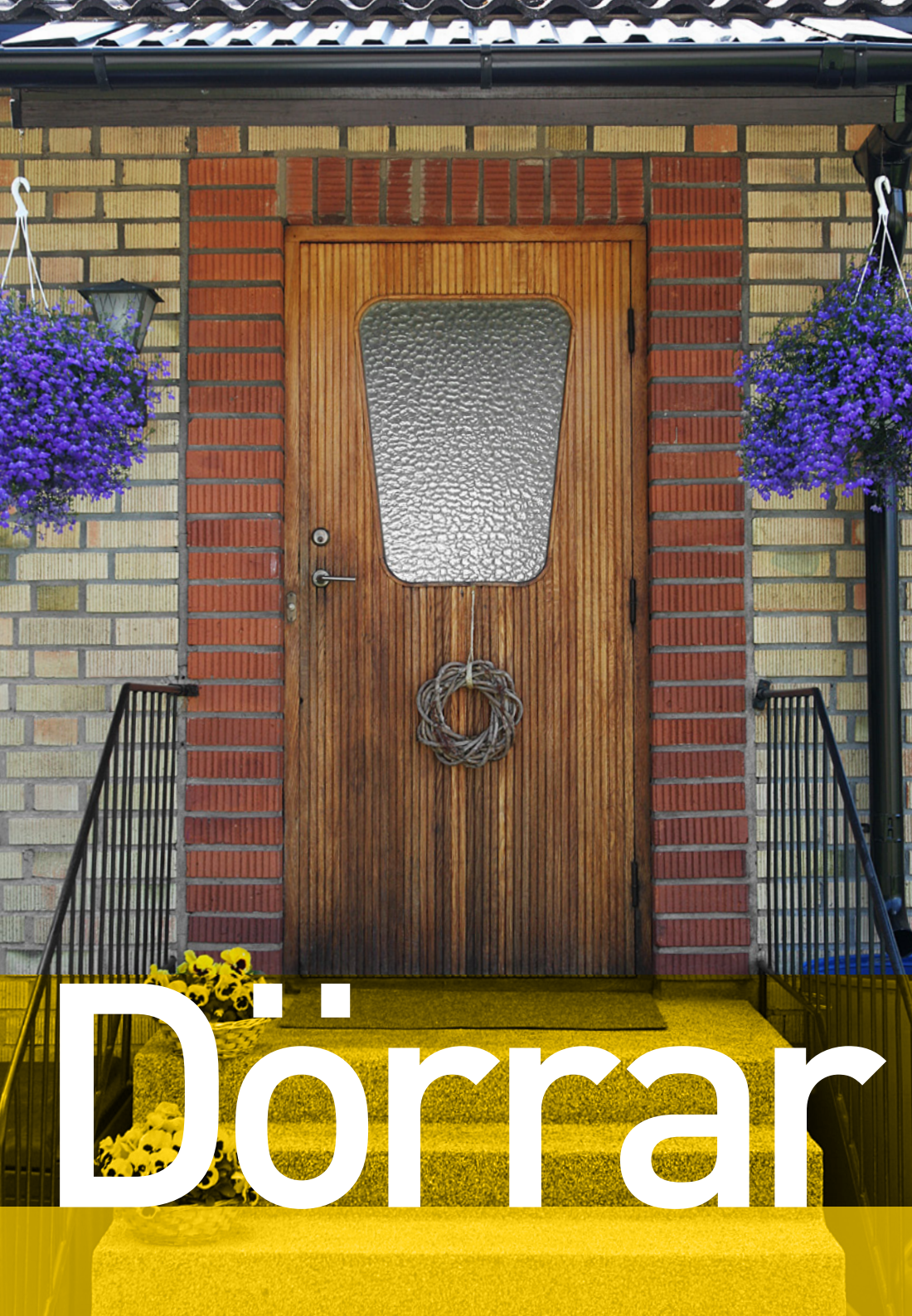

RÅD & RIKTLINJER DÖRRAR

I VÄSTMANLAND UNDER MODERNISMEN

I Råd och riktlinjer berättas det om de olika byggnadsdelar som är utmärkande för modernismens sammanhållna bebyggelsemiljöer. Genom en skildring av materialanvändande från det hantverksmässiga byggandet under 1930-talet till massproduktionens 1970-tal kan vi förstå hur byggnaderna omkring oss skapats och hur vi ska underhålla dem. Vi vill inspirera till att återanvända befintligt och ursprungligt material.

DÖRREN OCH ENTRÉPARTIET ÄR OFTA EN VIKTIG DEL I EN GENOMARBETAD ARKITEKTUR

Dörrar

Ett äldre hus behöver underhåll och det kan finnas fel eller brister som behöver åtgärdas. Ofta får dock varsamheten stå tillbaka för tekniska och funktionella förbättringar. Den bästa lösningen är många gånger att arbeta med små åtgärder utifrån byggnadens egna villkor och inneboende kvaliteter. Detta resulterar dessutom ofta till en lägre slutkostnad än radikala omgestaltningar. Antikvariska och ekonomiska intressen kan följaktligen gå hand i hand.

För vårt byggda kulturarv finns olika typer av juridiskt skydd. Vissa åtgärder kan vara bygglovpliktiga och då ska du kontakta din kommun. För ändringar på byggnadsminnen kan särskilt tillstånd behöva sökas från länsstyrelsen. Din kommun handlägger även byggnader som ligger inom riksintresse för kulturmiljövården. Länsstyrelsen kan i vissa lägen även ha intresse av att delta i frågor som rör dessa byggnader.

DÖRRAR

Dörren och entrépartiet är en central del av en byggnad. De är ofta påkostade och väl utformade. Under modernismen flyttas fokus från entrén som blir enklare och mer sparsmakad. Den fortsätter att vara en viktig del i en väl genomarbetad arkitektur.

Entrépartierna är en betydande del av modernismens arkitektur och är utformade enligt tidens rådande ideal.

| Handtaget spelar en viktig roll för den estetiska upplevelsen av dörren.

1930-TALET

I och med att functionalismen slår igenom i Sverige under 1930-talet börjar byggnader utformas med helt nya krav, med funktionen i centrum. Tidigare har exteriören gestaltats utifrån äldre uppfattningar om skönhet, ofta med utgångspunkt i symmetri. Då var entrépartierna centralt placerade på byggnaden och ofta markerade med någon form av dekorativ portik. Även dörrarna var ofta rikt profilerade. Från och med 1930-talet anpassades entrépartiet till den nya, enklare stilen och dörrarna placerades asymmetriskt utifrån den inre planlösningen.

På enfamiljshus var dörrarna enkla och släta och kunde ibland ha ett mindre glasparti, ofta asymmetriskt eller runt. Om de var dekorerade var det främst med enkla geometriska mönster. Dörrbladen är tillverkade i trä, dock blir det allt mer vanligt med fanér än med homogent trä. Dörrarna målades ofta i vitt, grönt eller brunt men det var även vanligt med fernissade dörrar.

Till entrépartiet hör ofta ett mindre skärmtak, vanligast under 1930-talet är att konsolerna är dolda. Skärmtaket är ofta plåtklätt och täcker bara själva vilplanet direkt utanför dörren. Efter som entréplanet ofta ligger en halv våning upp finns vanligtvis en trappa i betong som leder upp till dörren. Längs trappan finns då ett räcke i metall, enkelt och smäckert utformat.

På flerfamiljshus var dörrpartiet ofta så uppglasat som möjligt, många gånger fanns även ett glasat sidoparti. Dörrbladen är tillverkade i trä och dörren kunde vara något indragen från fasaden men hade oftast en enkel inramning av puts eller sten.

| Ingången är tydligt markerad i en i övrigt sparsmakad arkitektur.

1940-TAL

Under 1940-talet är entrén fortsättningsvis anpassad efter byggnadens funktion. Den kan vara asymmetriskt placerad på fasaden och den är ofta enkelt utformad.

Dörrarna är tillverkade i trä och de är antingen fernissade, ibland i träimitation, eller brunmålade. Vanligt är även att dörrarna är klädda med panel, till exempel karosseripanel. Ofta förekommer ett mindre rektangulärt stående eller lig-gande fönster på dörren. Liksom under 1930-talet finns ofta ett skärmtak.

Även entréerna på flerfamiljshus påminner mycket om 1930-talets, med stora glasade partier. Dörrbladen är tillverkade i trä eller rostfritt stål och är smäckt utformat.

1950-TAL

Under 1950-talet återgår entrén till att vara blickfånget på en fasad. Dörren har ofta en omfattning i tegel eller puts som tydligt markerar den i fasaden. Själva dörrbladet får även det en mer dekorativ utformning med asymmetriska eller kraftiga geometriska mönster.

Ofta finns en mindre glasruta på dörren, även den kan vara asymmetriskt utformad. Glaset är ofta frostat eller vågigt. Små skärmtak täcker ofta entrén, burna av metallkon-soler. Där entrén ligger en halv våning upp finns en betong-trappa som inramas av ett smidesräcke i mjukt geometrisk utformning.

På flerfamiljshus finns även under 1950-talet den uppgla-sade entrédörren med smäcker inramning av trä. Det blir dock vanligare med en mer lekfull och mindre stram ut-formning med asymmetriska mönster i trä. Dörrarna är ofta fernissade vilket låter den underliggande träfanéren lysa igenom.

Den nedre delen av dörren kan vara skyddad med sparkplåt i stål eller karosseripanel.

Under 1940- och 50-talen är det vanligt att dörren ramas in av en tegelomfattning.

Eftersom många småhus under mitten av 1900-talet byggdes med källare, blev halvtrappan upp till dörren ett vanligt inslag.

Genom ett ovarsamt byte av dörr dras intrycket av den här pampiga entrén ned.

Originaldörr med rombiskt mönster i dörrbladet och buteljglas.

Aluminiumdörrar har länge ansetts vara det enda rätta för flerfamiljshus. Tyvärr lämnar de en del att önska rent estetiskt.

Sidoljusentréerna blir allt vanligare under 1960-talet, både på en- och flerfamiljshus.

Att originaldörrarna i trä finns kvar är betydelsefullt för upplevelsen av byggnaden.

1960-TAL

Under 1960-talet var entréerna den mest påkostade delen av fasaden. De hade en genomtänkt utformning med dörr i trä med spårade mönster. Ljusinsläppet är inte längre ett fönster i dörrbladet utan nu blir det allt vanligare med sidoljus som utformades tillsammans med dörren till en helhet. Ofta hade sidoljuset pressglas i olika mönster eller var gult eller grönt buteljglas. Om det fanns skärmtak över entrén hade det synliga konsoler och var täckta med skivor i plåt, plast eller eternit.

I flerfamiljshus förekommer nu i stort sett enbart enkeldörrar, ofta kombinerade med ett eller två sidoljus. Dörrbladet kan vara i trä som fernissas men det förekommer även dörrar i aluminium eller stål. Nederdelen av dörrbladet skyddas med en sparkplåt, främst i aluminium.

1970-TAL

Under 1970-talet finns både påkostade dörrar i trä med tredimensionella mönster i dörrbladet och enklare panelklädda dörrar med få dekorativa element. Dörrarna kombinerades ofta med sidoljus i olika typer av dekorglas, vissa smalare medan andra kunde vara lika höga och breda som själva dörrbladet.

På flerfamiljshus kunde entrén vara kraftigt indragen i fasaden och den kunde på andra byggnader ligga i fasadliv. Ofta fanns inget tak över entrén. Dörrarna var i fernissat trä, aluminium eller stål. De var enkelt utformade ofta med glasade partier.

VID EFTERSATT UNDERHÅLL KAN DOCK DÖRREN BEHÖVA RENOVERAS

Råd och riktlinjer

Nuvarande ägarna av ett hus brukar det endast under en kort period av dess livslängd. Fastighetsägaren har ett ansvar att bevara en byggd miljö för framtiden. En förutsättning för bevarandet av en byggnad är ett långsiktigt tänkande vid användning och restaurering. Varje åtgärd måste vara väl förankrad i den aktuella byggnadens utveckling. Byggnaden bör dokumenteras och fotograferas före, efter och under eventuella renoveringsåtgärder för att underlätta för en framtida fastighetsägare som kanske vill återgå till det ursprungliga utseendet.

RENOVERING

Som regel är trädörrar av hög kvalitet. Vid eftersatt underhåll kan dock dörren behöva renoveras. Dörrytan slipas så att eventuell lack eller färg försvinner. Är dörren målad slipas färgen ned så att ytan blir slät. Det är alltid positivt att lämna en referensyta med samtliga färglager som dokument för framtiden. Vid slipning är det viktigt att vara försiktig med eventuella profiler, särskilt gäller det de tredimensionella mönstren på 1970-talets dörrar. Om dörren är trasig eller har rötskadat material lagas den partiellt av en kunnig hantverkare. Det är viktigt att spara så mycket originalmaterial som möjligt, dels för att inte förändra

dörrens uttryck, dels för att behålla dess stabilitet. När dörren ska ytbehandlas på nytt väljs förslagsvis samma material som användes när dörren var ny. Till exempel är det linoljefärg på en målad dörr medan en dörr där träet ska vara synligt behandlas med till exempel linoljefärg på 1930–50-talets dörrar och cellulosalack på 1960–70-talets dörrar. För att få fram en bra kulör till en målad dörr kan fastighetsägaren undersöka för att se vad som var vanliga kulörer under den aktuella tidsperioden, dels kan skrapprov på den befintliga dörren göras.

Tegel som målats över går inte att återställa. Ofta har renoveringar gjorts i den aktuella tidens stil utan hänsyn till originalet.

På flerfamiljshus, där dörrarna ofta utsätts för större påfrestningar än på enfamiljshus, kan gångjärnen behöva ses över och eventuellt förstärkas. Om dörren har slagit sig kan en kunnig hantverkare kontaktas för att rätta upp den igen.

På äldre dörrar finns ofta ingen täcklist för låset. En sådan kan monteras och målas in i dörrens övriga kulör, eventuellt kan en omålad stålplåt användas på trädörrar med fler ståldetaljer. Handtag och beslag är ofta en viktig och medvetet utformad del av dörren. De bör så långt det är möjligt renoveras och behållas men om ett byte är nödvändigt bör samma material och ytbehandling användas.

Energisparkrav framförs ofta som argument för att byta dörr på en byggnad. Dock kan det ofta vara fullt tillräckligt med enkla åtgärder på den befintliga dörren för att uppfylla dessa krav. Det är viktigt att se över passformen på dörren i karmen. Ibland har dörrbladet slagit sig eller utsatts för skadegörelse och måste rätas upp. Dörren kan behöva tätas, enklast görs detta med påklistrade gummi- eller silikonlister. Enkelglas i dörrar kan ofta enkelt kompletteras med en extra fönsterbåge som fästs på insidan av dörren.

Om det har gått så långt att dörren måste bytas är det viktigt att snickerierna på den nya är så smäckra som möjligt. Positivt är också om de ursprungliga handtaget kan flyttas över till den nya porten. I flerfamiljshus har det under senare delen av 1900-talet varit vanligt att dörrar slentrianmässigt byts till bruna aluminiumdörrar ur standardsortimentet. På enfamiljshus har det blivit vanligt med fabrikslackerade vita dörrar i allmogestil eller nyfunkis. Det kan tyckas att dörren är en så liten del av en byggnad och att ett byte inte påverkar helheten så mycket. Eftersom dörren och entrépartiet ofta är en medveten del av arkitekturen förändras byggnadens uttryck kraftigt genom byte av dörr, vanligtvis till det negativa. Helst bör en ny dörr tillverkas som en kopia av den ursprungliga, det finns dels lokala snickare som kan utföra arbetet, men även större snickeriföretag åtar sig den

här typen av arbete. Det är alltid värt att gå utanför den stora byggmarknaden och undersöka alternativen. En specialtillverkad dörr är inte nödvändigtvis dyrare än en massproducerad. Det bör inte förekomma byte till dörrar av aluminium.

Med enkla metoder och kontinuerligt underhåll kan en av modernismens dörrar hålla i många år.

Idag finns flera snickerier som tillverkar trädörrar i tidstypiskt utseende. Det är därför fullt möjligt att återställa entréer

Sparkplåtar av stål skyddar den nedre delen av dörren mot mekaniska påfrestningar.

LÄS MER:

Björk, Cecilia & Laila Reppen. *Så byggdes staden. Stadsbyggnad, arkitektur, husbyggnad*. Karlshamn 2006.
Björk, Cecilia, Per Kallstenius & Laila Reppen. *Så byggdes husen. Arkitektur, konstruktion och material i våra flerbostadshus under 120 år*. Stockholm 2002.
Björk, Cecilia, Lars Nordling & Laila Reppen. *Så byggdes villan. Svensk villaarkitektur från 1890–2010*. Stockholm 2009.
Bäck Katarina & Samuel Palmblad. *Bland funkiskåkar och betonghus – det modernistiska Kronoberg*. Växjö 2004.
Reppen Laila & Sonja Vidén. *Att underhålla bostadsdrömmen. Kvaliteter och möjligheter i flerbostadshus från 1961–1975*. Stockholm 2006.
Råas bok om restaurering av modernismen. *Restaureringsboken av modernismen. Varsamt och sparsamt. Vägledning vid ombyggnader av rekordårens bebyggelse*. Falköping 2004.
<http://www.stadsmuseum.stockholm.se>
<http://www.stockholmslansmuseum.se>
<http://www.hallahus.se/>

TEXT

Ia Manbo, Västmanlands läns museum.

FOTO

Anders Forsell, Västmanlands läns museum.

GRAFISK DESIGN

Emelie Söderlund.

OMSLAGSBILD

Dörrpartiet spelar en betydande roll i 1950-talets genomarbetade arkitektur.

BAKSIDESBILD

Buteljglaset och de enkla grafiska mönstret i dörrbladet är ett mycket tidstypiskt inslag.

Med projektet *Modernismen i Västmanland* vill Länsstyrelsen i Västmanlands län och Västmanlands läns museum lyfta fram länets moderna historia och bebyggelsemiljöer. Tidsperioden är av stor vikt för länets framväxt och har satt avtryck i den fysiska miljön som är både omfattande och komplexa. Inom projektet uppmärksammar vi länets moderna kulturarv så att modernismens kulturhistoriska värden och kvaliteter inte går förlorade. Läs mer på projektets hemsida: www.modernismen.se

Länsstyrelsen
Västmanlands län

